

XIX

Другий день був знов мрячний. Здавалося, що мряки змовлялися, аби зніматися кожного поранку з запустілого поля величезними сірими масами, аби волоктися по нім безперестанку, аби втискатися в кожний закуток на землі, а відтак подіватися десь і якимсь тайним чином приводити чудові, ясні ночі...

Марійка стояла в полудневій порі коло столу і завивала саме в якусь хустку горнець із борщем і кулешею, що недавно зварила хлопцям. Михайло або Сава мали прийти й узяти їду в бурдей. Івоніка мав аж по обіді вернути, а вона сама не мала часу відносити їм харч.

Саме перед хвилиєю глянула вікном, чи не йде котрий із них; їй здавалося, Михайло. Одначе не побачила нікого. Надворі було мрячно, і крізь малі віконця мало що було видко. Вона спішила сьогодні. Її ожидала різна праця. Окрім того, мала ще в село йти.

Була лише в сорочці, обперезана барвним поясом, без рушника на голові, і з своїм сивим розпатланим волоссям виглядала дико. Не мала нині навіть часу пригладити волосся та закинути яку хустку на голову. Одначе її тонке, ніжне обличчя з ясними лагідними очима усмиряло враження її занедбаного вигляду.

Від п'ятої години зрання була на ногах. Одна робота за другою віднімала в неї кожду вільну хвилину, й ніяк їй було про себе думати. Зрештою, до них рідко хто заходив, і вона не в'язалася ніколи одіжжю.

Надворі забрехала собака. За пару хвиль відтворилися двері й на порозі станув старий Онуфрій Лопата.

— Дай, боже, добрий день, Маріє!

— Дай, боже, й вам, бадіко! Ступайте ближче!

Він не йшов далі. Станувши на порозі, сперся обома руками на одвірці і глядів мовчки хвилю на неї. Відтак спитав:

— Маріє, де ваш Михайло?

— В бурдею! Я от жду на нього або на Саву, аби прийшли та взяли собі їжу. Маю йти з вовною до панотця і не маю коли нести їм їсти. Зараз мусить котрийсь із них надійти.

Погляд старого облетів цілу хату, відтак спинився на Марії. На його лиці був дивний вираз.

— В бурдею, кажете?

— Ая!

Він сплюнув.

— Ая, в бурдею! — відповів. — Він лежить застрілений в «сусіднім» лісі, ідіть туди й заберіть собі його!

Вона повернула свою розбурхану голову за ним і витріщилася на нього затуманено.

Що він плів, що він плів? Що? Не звучало воно так, як те, коли Івоніка вернув із банки і кликнув до неї:

«Маріє, ми нашого сина втратили!»

Се було щось подібне, але вона цілком не зрозуміла. Стала лише біла, як смерть, її очі відтворилися широко й упилися недвижно в його обличчя.

Він повторив свої слова:

— Ваш Михайло лежить застрілений в «сусіднім» лісі, ідіть та й візьміть собі його!

Тепер зрозуміла його.

Не звертаючи з нього очей, ба витріщившись на нього з найбільшою увагою, повела нараз обі руки цілком звільна до голови, зарила пальці в волосся й почала кричати.

Кричала так страшно, мов звір, і, кричачи, вилетіла надвір...

Так, як стояла, помчала на місце горя.

Він не міг її догнати. Летіла, мов на крилах. Через стернину до бурдей, а відтак попри бурдей і далі. Через шанці скакала, мов серна, а де не могла перескочити, видряпувалася руками й ногами, не спиняючися ніде на хвилину.

По дорозі сповіщав він кожному, хто питав про страшний вид жінки:

— Михайло Федорчук лежить застрілений у лісі.

— В котрім лісі? — питано.

— Таже у «сусіднім»!

Он там! Усе, що зачуло про се, кидало роботу лоском і гнало до нещасного місця.

— Боже, боже, боже!..

Ліс лежав замкнений у собі, вдоволений. Сиві маси мряк висіли в чудацьких формах над ним, місцями ясніші й темніші, і силувалися розвести неприязний сумрак його глибини. Здавалося, холодний віддих так і здіймався з тої глибини і, здіймаючись, відпирив ніжну імлу горою.

Ворожий шелест прокинувся землею, коли Марііна нога ступила в ліс, потопаючи в грубій верстві опалого листя. Тут обняв її ледоватий холод.

Глибоко в лісі, там, де пні виростали дико-розкішно, де гілля розширялося широко, вона повалилася на землю...

Оце була правда, що старий казав. Он тут лежав М и х а й л о...

Громада людей зібралася за одну хвилину. Питання і відповіді мішалися блискавкою, а один стояв посередині сполоханого гурту й оповідав.

Він, житар із сусіднього села й почасти побережник оцього лісу, ішов рано лісом. Тяжка роса, похожа на мороз, тяжіла ще на гілляках.

Він ішов і молився.

Все молиться, як іде ранком полем і лісом. Така вже в нього привычка. Ішов, каже, і, молячися, розглядався лісом. Коли ж так іде, наступає нараз ногою на щось тверде, спиняється, дивиться, а се бардиця і капелюх. «Що се має значити? — думає він собі. — Чи хто дрова краде? Та чому вже без капелюха? І тепер, о тій порі?..» Се почало його дивувати. Він пішов поволеньки, потихеньки й обережно далі, бо опале листя лежало так грубо на землі, що нога тонула в нім, і воно, мов живе, шелестіло, а він хотів захопити злодія, або хто вже там був, іззаду. Коли ж нараз дивиться, а на землі лежить чоловік. Він приступає ближче, а той і не рушається.

«Ти собі тепер досипляєш, як уже налагодив дровець?» — погадав він собі й оглянувся за дровами, але стятих дров не бачив. Тоді приступив ближче до чоловіка й дивиться, а він обернений лицем до землі, прикритий сердаком, а сорочка його аж до шиї закривавлена...

— Отут тяжка рука працювала! — докінчив він своє оповідання. — Я побіг борзо до Онуфрія Лопати, він тут найближчий сусід, най подивиться на вмерлого, а може, пізнає, звідки він. Лопата прийшов, з ним інші; ми обернули, оглянули, а далі видите всі самі, що є. Тяжку провинув взяв той на себе, хто се вчинив, бо се молодий хлопець, а як чую, дуже порядний. Нехай господь бог прийме його душу в своє царство й несповіданого!

Глибокий перестрах малювався по всіх лицах, усе зойкало, зітхало, дехто ломив мовчки руки, а кождий вгадував і допитувався про вбивцю.

— Він сам зрадить себе, як його не відшукають! — толкував чоловік дальше. — Ліс його не викаже, бо він зроду-віку мовчазливий. Але як він раз вийде з лісу, тоді стане вже під боже око та під людську бачність. і все вийде наверх.

Тимчасом як люди товпилися, неначе рій, на місці горя, грізно й з обуренням гомонячі та радячися, оглядаючи вмерлого й нещасну матір то з жахом, то з цікавістю, впадаючи все наново в дике обурення і жаль, вилая нещасна мати коло вбитого сина, мов підстрілений звір.

Кричала перерезливим голосом, стогнала, зойкала й обмацувала його раз по раз зо всіх сторін.

— Михайле! Михайле! Михайличку! Вставай!! — Піднімала його голову й опускала невважно назад. Хапала за руки й опускала. Обмацувала ноги і вертала назад до голови й притім гляділа раз у раз помочі.

— Хто се зробив? Хто? Хто? І за що? За що, за що? Таже він умерлий!! Застрілений!! Він уже цілком застиг! Зимний, як лід! Лице біле, як сніг, сорочка цілком у крові змочена... він умерлий... рятуйте! рятуйте!..

.....
— За що? За що? За що? — розривав її груди страшний проймаючий крик, в голосі шаліла душа, що розбивалася з болю, а руки доторкалися, трясучися в тяжкій зимній лихорадці, дорогого тіла неустанно. Хапала, відтягала до себе, опускала безладно і знов хапала.

— Люди, він умер!

Новий потрясаючий окрик прошиб похмуру тишину лісу і, мов блискуча сталь, пірнув у душу всіх присутніх та привів із собою голосний плач.

Де в кого піднімав тяжкий стогін затверділу грудь, і грубі руки обтирали сльози, що неначе з вогню добувалися наверх і зсувалися незаметно по лиці.

Умер!

Її погляди зломилися, як в умерлого, і вона втратила голос.

— Вставай! — благала шепотом, з напруженням усіх сил, схиляючись глибоко над умерлим. — Вставай, Михайле!..

Відтак не вспіли її задубілі уста більше нічого вимовити. Ледова студінь простягнулася на цілому її обличчі, і вона повалилася без пам'яті на його тіло...

.....
Се було того самого дня по обіді. Івоніка вертав додому. Завернув на найкоротшу дорогу, що вела до села, аби лише якнайскорше добитися додому.

Він ішов пильно, а довкола його уст уклалася лінія втоми. Він ані разу не спічнув, виринувши з міста. А там, у місті, не зуміло його ніщо довше задержати, як скоро упорався раз із своїми справунками.

Переночував у пана, і хоч як пан і пані вмовляли, аби по справунках лишився з годину-дві на спочинок, він ніяк не дався намовити. Повернувши з банку, попрощався і пустився в дорогу назад. Його тягнуло додому.

Був повний неспокою, хоч не міг тому віднайти причини, і глуха якась тривога прокидалася в нім, чим більше заходив у запустілі поля, що мали небавом зіллятися із стерниною його села. В малій дзьобенці (торбині), що висіла йому через плечі, ніс Михайлові красні яблука й білий хлібець, а окремо завиті білі свічки до церкви. Завтра ж святого Михайла, і треба буде піти до церкви...

Його ноги шпоталися по грубій груді стернини, так якби шохвилі забігала невидима куля між ними і вмисне звільняла його хід. На серці ж уместився глухий тягар... Він почув себе старим. Уже аби що казати, а він таки вже не молодий. А от, тяжко йдеться йому. Не так, як ішлося давніше. Землі не чув під собою. Але воно так буває. З кожною годиною чоловік старіє. І, не вважаючи, зітхав раз по раз тяжко.

Але вже побачив себе на полях свого села. Вже минув більшу часть дороги, вже от-от панський двір, вже от-от його хата... Може, ще з кількадесят кроків, і він опиниться коло своєї хати... Але нині тяжка мряка. Все сповила: і хати, і дерева... так лиш мріють з неї... Він станув на хвилину майже несвідомо й задумався.

Чи вступати йому вперед он тут до хати? Марійка, може, вижидає його. Може, схоче

довідатися, чи залагодив усе точно, вона боязлива...

Його хата дивилася на нього.

Стояла мертвецьки тихо між обнаженою садовоною, що здіймалася довкола й позад неї, та дивилася. Легка імла звисала ліниво над краєвидом і вокруг неї, збільшала понурий вид пустої хати.

Двері сінні стояли широко відтворені, з них біла темінь, а віконця чорнілися з білих стін, мов чотири чорні таблички.

Він відвернувся.

Ні. Йому не хотілося тепер туди ступати. Волів піти просто до бурдея, до Михайла. Приніс йому яблук і буханець хліба, і його тягнуло вперед до нього.

Він поступив рішуче вперед і мав за часок панський дім і свою хату за плечима.

Перед ним розстелилися знов поля.

Але він не бачив багато. Десь недалеко стояла ще хата Докії. Її мав іще минути, а відтак завернути доріжкою в чисте поле, де причаювався його бурдей до землі.

Осінь мряка позакутувала все в свій сивий віддих, десь-не-десь порозкидувані хатки тонули в ній зі своїми білими стінами, і він глядів лише в саму пусту мряку. Здавалося, немов вона вмисне збиралася грубими масами, все вперед нього, тиснулася вогкими дотиками до його грудей і лица, аби заслонювати собою всякий вид на пусте поле...

У нього були очі гострі, мов у вірла, і він хотів її пронизати. Там, де поля схилялися на однім місці незаметно в плаский котел, там лежав його бурдей. За ним чорніла деревина, а там далі, направо, «сусідній» ліс, що виглядав завсіди, неначеб очікував чого. Оцих точок шукав тепер.

Його очі від давніх літ звикли до них; вони становили свого роду опору для ока, що линуло в рівнину. Але він нічого з того всього не добачав тепер. По недовгій часі похмурого напруження побачив, як щось відділилося з ніжно-сивої тканини імлі.

Воно було ще далеко від нього, але він розрізняв уже щось, ба здавалося навіть, міг дещо розпізнавати.

Здавалося, щось двигалося в напрямі до панського дому, а з тим і до його хати... Напереді люди, поодинокі чоловіки й жінки, їх голови, в білі рушники позавивані, відрізнялися ясно в мряці, вони ступали поважним кроком, а за ними, трохи позаду, віз, упряжений волами, також поволі рухався з місця,

Однак що се? Його воли? Бурі?

Вони йшли так поволі й хитали головами, неначе кивали вже здалека до нього, а віз ледве-ледве волікся за ними. Довкола воза знов чоловіки й жінки. Очевидно, везли щось...

Вдарило його щось іззаду в плечі так сильно, що він, пошпотавшись, мало що не впав. Відітхнув тяжко, і його очі впилися в той вид.

Прискорив несвідомо ходу.

Неповоротні брили землі виростали йому злобно під ногами і все наново приневолювали його до шпотання. Його хід став дикий і нерівний. Вкінці опинився близько воза.

Нікого не здоровив. Не бачив нікого. Його також ніхто не здоровив. Ніхто не промовив ні слова, все було мов поразене. Бурі станули самі з себе, і все зробило йому мовчки, несміливо коло воза місце.

Наступила глибока тишина. Здавалося, немов кожний звук у сивій імлі давився...

Він глянув...

На возі лежав простягнений білий-біліський його син...

Тяжка, кривава мовчанка...

Добру хвилю витріщався на нього, відтак підняв руку, погладив молоде обличчя, з якого зникла остання крапля крові, а відтак, обернувшись нараз до людей, кликнув:

— Він неживий!

Якийсь голос спав молотом на нього:

— Неживий!

Його руки скорчилися досередини, він оглянувся з цілковито блудним поглядом, і його голова почала сильно трястися.

Одна жінка з розбурханим волоссям оточувала зойками неустанно віз, неначе шукала за чимось, її погляд, надслухуючий, був звернений до себе, і вона вистогнувала приглушеним, ледве чутним голосом ім'я помершого.

Се була Марійка.

І знов страшна хвилина мовчання.

Нараз підняв старий бистро голову, і його погляд перебіг вигребущо по всіх присутніх.

«Хто був убивця його сина?»

— Де Сава? — спитав.

Всі оглянулися. Сави не було.

Опустив голову на груди й не сказав більше ні слова. Його лице пожовкло, уста задубіли, а серце неначе стихло.

Хтось із гурту зітхнув тяжко, а один голос сказав побожно, з притиском:

— І богові треба чогось доброго!

Кілька голосів повторило ті слова.

Потім настала мовчанка, й усе рушило наперед із місця. Поволі, обережним кроком тягнули бурі свій тягар...

Отець і мати тримали руки на голові помершого, за ними волілася крок у крок тяжка тишина...